

Α΄ Προ-Συνέδριο ΕΨΕ, 21/5/2022

Νίκος Λαμνίδης

Σημειώσεις για τον Χρόνο και το Ασυνείδητο

I

Εάν σκεφτούμε από την σύγχρονη σκοπιά της διϋποκειμενικής οπτικής – σε αντιπαραβολή, με την οπτική της αναζήτησης του αντικειμένου, που ήταν το σημείο εκκίνησης του Freud, μέσα από την αναπόφευκτη σκοπιά της εποχής του – θα πρέπει να αναγνωρίσουμε 3 τουλάχιστον ψυχαναλυτικές θεωρήσεις για τον τρόπο που ο χρόνος προσλαμβάνεται από το εν-τω-γεννάσθαι-υποκείμενο:

1. Ως αχρονία της ευχαρίστησης (και της απόλαυσης) από έναν άλλο που ήταν εκεί, και μπορεί να συνεχίζει, μέσα στην αυταπάτη και μέσα στην επιθυμία, να είναι εκεί, για πάντα. Αυτός ο άλλος μπορεί είναι:

- a) ο αναλυτής, που τώρα π.χ. απουσιάζει σε διακοπές.
- b) η μητέρα, που τώρα π.χ. με αποκοίμισε και πήγε στην κρεβατοκάμαρά της.
- c) ένα πρόσωπο ή μία κατάσταση ή μία σκηνή, πολύ οικεία, αλλά και κάτι άγνωστο, στο όνειρό μου.
- d) Η εικόνα μου, στον καθρέφτη ή στο βλέμμα ενός άλλου ή των άλλων.

2. Ως δομικός και αμυντικός οργανωτής του ψυχισμού, βάσει του χρονισμού των ίδιων των ψυχικών διεργασιών:

- a) Αυτογενώς (αναπτυξιακά). Εδώ η ψυχική χρονικότητα εισάγεται βάσει του έσωθεν (ναρκισσιστικά και αυτοερωτικά) κερδισμένου χρόνου ανοχής της ματαίωσης από την απουσία του άλλου/αντικειμένου (Bion).
- b) Ετερογενώς (τραυματικά). Εδώ ο χρονισμός δεν διευκολύνεται να εγκαθιδρυθεί (από αιτίες που μπορεί να είναι ποικίλες, από την ψυχοβιολογία μέχρι και την «κακότητα» του ίδιου του άλλου/αντικειμένου) με αποτέλεσμα να έχουμε μία αναπόφευκτη αποσύνδεση:
  - a. Ενός διαρκούς ενεστώτα «μη-χρόνου», όπου όλα ακινητοποιούνται γύρω από ψυχικές διεργασίες που

«περιμένουν τον Γκοντό», πάνω και γύρω από μία ολοένα και πιο εγκυστωμένη τραυματική συνθήκη.

- b. Ενός σαδιστικά βιωμένου, αγχωτικού, «υπερ-χρόνου» που περικλείει και διώκει συντριπτικά το υποκείμενο, σαν γιγαντιαίο, αμείλικτο ξυπνητήρι.

3. Ως χρόνος του πολιτισμού και της ιστορίας. Εδώ ο χρόνος συλλαμβάνεται από το υποκείμενο αυτόανδρος, διαμέσου διεργασιών που ο Freud υπαινίχθηκε ως *πρωτογενή ταύτιση*: «Κάτι τέτοιο δεν είναι αρχικώς συνέπεια ή αποτέλεσμα μίας επένδυσης αντικειμένου· είναι *μία άμεση και αδιαμεσολάβητη ταύτιση* που λαμβάνει χώρα *νωρίτερα* κάθε επένδυσης-αντικειμένου. Αλλά οι επιλογές-αντικειμένου που υπάγονται στην πρώτη σεξουαλική περίοδο και σχετίζονται με τον πατέρα και την μητέρα φαίνεται να συναντούν το αποτέλεσμά τους σε μία παρόμοια *ταύτιση*, και έτσι είναι σαν να ενισχύουν την *πρωτογενή* τοιαύτη» (Freud, 1923:31, μετάφραση και υπογράμμιση δική μου).

II

Υφίσταται ένα πλήθος κλινικών ενδείξεων που μας πληροφορούν για την ασυνείδητη σημασία του χρόνου, διαμέσου της αχρονίας. Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν:

1. Η αχρονία και ο ιδιόρρυθμος χρονισμός των ονείρων: Συχνά έχουμε απουσία χρονικής διάταξης, εμφάνιση του παρελθόντος μετά το μέλλον, καθώς και μία επίμονη αίσθηση διαρκούς παρόντος.
2. Η αχρονία της ανάλυσης και της αναλυτικής θεραπείας. *Ξέχασα πόσα χρόνια έρχομαι*, αναφέρουν συχνά οι αναλυόμενοι. Η *lure of timelessness* (δέλεαρ της αχρονίας, Angela Molnos), είναι τυπικό χαρακτηριστικό των αναλυτικών θεραπειών.
3. Οι χρονικές διακοπές της αναλυτικής συνέχειας. Τα Σαββατοκύριακα, οι θρησκευτικές και λοιπές γιορτές, το καλοκαίρι κλπ. εισάγουν και οργανώνουν την εναλλαγή παρουσίας-απουσίας.
4. Γνωρίζουμε ότι η ευχαρίστηση συμπλέει με αχρονία, ενώ το άγχος και η δυσφορία είναι υπερ-χρονισμένα.
5. Στον θεωρητικό πειρασμό να ακυρώσουμε τον χρόνο, ως απολύτως υποκειμενικό μέγεθος, αντιτίθεται ο ίδιος ο χρόνος ως φυσικό μέγεθος. Οι θεωρίες του Einstein μας δείχνει ότι ο χρόνος συνιστά μεν ελαστικό μέγεθος, αλλά όχι και μη-αντικειμενική οντότητα. Συνεπώς ο χρόνος υφίσταται, είτε το επιθυμούμε είτε όχι.

6. Έχουμε επίμονες ενδείξεις ότι σε ορισμένες κλίμακες της ψυχικής λειτουργίας ο χρόνος τείνει να ακινητοποιείται. Μία τέτοια ακινητοποίηση παρατηρούμε στο χρόνο που αφορά το τραύμα, όπως δείχνει τα παρακάτω κλινικά παραδείγματα.

III

Κλινικό παράδειγμα Α:

Ένας 5χρονος, αυτιστικού φάσματος, αναφέρεται στον αδελφό του που γεννήθηκε 3 χρόνια αργότερα, αλλά την ίδια μέρα: *δεν μπορώ να καταλάβω γιατί λένε τον αδελφό μου «μικρό», αφού έχουμε γενέθλια την ίδια μέρα!*¹...

Η (επακόλουθη) ερμηνεία της μεταβίβασης (τα συναισθήματα μίσους, ζήλειας κλπ. για αδελφό ή μητέρα) είναι ενδεχόμενο να ιστορικοποιήσει και να υποκειμενοποιήσει, δηλαδή να μετασχηματίσει την ενεστώσα τραυματική αχρονία σε παρελθόντα χρόνο.

Κλινικό παράδειγμα Β:

Ο μεσήλικας Τ έρχεται για θεραπεία εξαιτίας της ερωτικής σχέσης που ανέπτυξε πρόσφατα με την Β. Την Β την γνώριζε (και του άρεσε) από το σχολείο. Αμφότεροι είναι γονείς, χωρισμένοι. Δυσκολεύονται να συνδεθούν περισσότερο και βαθύτερα. Ο Τ είναι ειδικός στην πληροφορική του gambling.

Ο Τ δυσκολεύεται να είναι στην ώρα του στις συνεδρίες και επίσης μπερδεύει τις ημέρες. Αυτή η ειδική διαταραχή στην αίσθηση του χρόνου, που αφορά μόνον την θεραπεία, του κάνει εντύπωση, δεδομένου ότι, όπως αναφέρει, *«συνήθως είμαι πολύ τυπικός στους χρόνους μου»*. Όταν ο μικρός του γιός αρχίζει να παρουσιάζει προβλήματα στο σχολείο, ο Τ έχει ακόμη περισσότερο άγχος με την δέσμευση που θα συνεπάγεται για τον ίδιο το ότι θα χρειαστεί να τον φέρει στην Ελλάδα (από την Ευρωπαϊκή χώρα όπου ζει, μαζί με την μητέρα του).

Όταν ο Τ ήταν 5 χρονών η δική του μητέρα γέννησε ένα κοριτσάκι. Από περιγεννητική υποξία το κοριτσάκι παρουσίασε σοβαρή σπαστικότητα. Η ίδια η μητέρα ενδιαφερόταν πάντοτε να «απομακρύνει» τον μεγάλο της παιδί από το σπαστικά αδελφάκι του και από την «νοσηρή» ατμόσφαιρα του σπιτιού τους.

¹ Σκούλικα, Α. (2022). Πραγματολογική διαταραχή: δυσλειτουργία του εν τω βάθει μηχανισμού της γλώσσας, της σημασιακής αναπαράστασης των λέξεων και του κώδικα. Οιδίους 24 (υπό δημοσίευση).

Ερμηνεύω: *Το ότι δυσκολεύεστε να δεσμευτείτε με τον γιό σας, με την Β, αλλά και με εμένα στην θεραπεία, και το ότι μπερδεύετε τους χρόνους των συνεδριών, ανάγεται προφανώς στην εποχή που γεννήθηκε η αδελφή σας. Σε αυτό τον τομέα το gambling σας ανακουφίζει...*

Γελάει και μου δείχνει τα δόντια του. Λέει: *είναι κάπως υπερβολικό αυτό που λέτε... αλλά μετά θυμάται (αφού αναφέρει «δεν καταλαβαίνω γιατί το θυμήθηκα αυτό»)* τις διαδοχικές επεμβάσεις μπαλονάκι, που κάνει ο πατέρας του στην καρδιά του για να μην διακόψει το κάπνισμα· *«κάτι σαν gambling με την υγεία του»*, προσθέτει...

Εδώ έχουμε μία υπερσυμπύκνωση των χρονισμών

- του τραύματος
- της καθήλωσης στο πρωταρχικό θρίλερ (Balint)
- του οιδιπόδειου ευνουχισμού
- της μεταβίβασης

Η ερμηνεία επιδιώκει (μαζί με πλήθος άλλων ερμηνειών που προηγήθηκαν ή έπονται) κάποια ιστορικοποίηση της αμυντικής υπερσυμπύκνωσης των επάλληλων χρονισμών της ψυχικής ζωής.

IV

Θα πρέπει να υπολογίζουμε μία συνάρτηση της χρονικής διάστασης των πραγμάτων με την αισθητηριακότητά τους. Οι χρονικές ακολουθίες συγχρονίζονται με αισθητηρικές (αντιληπτικές) εγγραφές αρχαϊκής προέλευσης. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Proust υποκινείται για το ταξίδι του στο χρόνο όταν θυμάται τη γεύση/μυρωδιά της μαντλέν της μητέρας του· αλλά και την ώρα που ο Οδυσσέας κάνει θυσία, στον Άδη, οι αρχαίοι τεθνεώτες ελκύονται από την μυρωδιά το αίματος.

Σε κάθε περίπτωση θα μπορούσαμε να σκεφτούμε 3 διαφορετικές πηγές ή τοπογραφίες της ασυνείδητης αχρονίας που επικρατεί στον ανθρώπινο ψυχισμό, αλλά και στον ανθρώπινο νου μας:

1. Η αχρονία του Id. Γνωρίζουμε ότι το τελευταίο απαρτίζεται από «μνημεία» υπάρξεων του παρελθόντος («αμέτρητα προηγούμενα εγώ» γράφει ο Freud). Τα μνημεία είναι άχρονα· «αιώνια», όπως τα αναφέρει η θρησκευτική παράδοση. Ένα μοντέλο της αχρονίας του Id είναι ο κόσμος της Ομηρικής Νέκυιας. Οι αρχαίοι τεθνεώτες, όπου περιλαμβάνεται και η Ιοκάστη, ελκύονται από την οσμή του θυσιασμένου ζώου με τρόπο που, στην προσέγγιση του Freud (Die Traumdeutung) και του Loewald (Therapeutic Action of

Psychoanalysis, 1960), μόνον με αναζωπύρωση εντός της μεταβίβασης μπορεί να παραλληλισθεί.

2. Η αχρονία του Δυναμικού Ασυνειδήτου. Εδώ η αχρονία συνδέεται με την κάτι που δεν τελείωσε ποτέ. Κάτι που συνεχίζει να είναι πάντα το ίδιο ευχάριστο και απολαυστικό όσο ήταν και τότε. Το πάντα και το τότε ταυτίζονται και χάνουν την διακριτική αναπαραστατική τους αξία. Η εγγραφή του αντικειμένου έχει τόση σφοδρότητα που να μην επιτρέπει την περαιτέρω συμβολική επεξεργασία του. Με το τρόπο αυτό, της μη περαιτέρω δυνατότητας «μετάφρασης», όριζε ο Freud και την άμυνα, δηλαδή την απόθεση. Η μεγαλοφυία του Marcel Proust επιτυγχάνει την διάρρηξη αυτού του τραυματικού φαύλου κύκλου, με αποτέλεσμα την διάνοιξη τόσων ποιητικών οδών για περαιτέρω ψυχική εργασία του πρωταγωνιστή. Το ίδιο αποτέλεσμα, σε άλλη κλίμακα, δυνατόν να επιτύχει και η άρση των απωθήσεων που επιδιώκεται μέσα σε μία ψυχαναλυτική εργασία.
3. Η αχρονία του τραύματος. Εδώ έχουμε μία άλλη εκδοχή του «μη περαιτέρω», της καθήλωσης σε αυτό που «δεν». Εδώ το μοντέλο είναι ο μύθος του Σίσυφου. Μία αέναη (αλλά όχι αιώνια) επαναλαμβανόμενη κίνηση προς κάτι που *δεν ήταν εκεί*. Ο Freud το όρισε ως καταναγκασμό της επανάληψης. Οι αναλυόμενες και αναλύμενοι ζουν την αχρονία αυτή με πολλούς τρόπους που συγκλίνουν σε μία διαρκώς εντεινόμενη εσωτερική ακινησία.

V

Οι αχρονίες και οι χρονικές ασυνέχειες είναι διατάξεις του ασυνειδήτου με την δική τους ιδιαίτερη τοπογραφία. Μας πληροφορούν για ψυχικές ασυνέχειες με τρόπους που ίσως μόνον μέσω περίπλοκων ρυθμικών ακολουθιών μπορούν να μιληθούν.